

**МОВИ І
МОВОЗНАВСТВО
У ХХІ СТОЛІТТІ:
НОВІ ЯВИЩА –
НОВІ ЗАВДАННЯ**

Національна академія наук України

Інститут української мови

**МОВИ І МОВОЗНАВСТВО
У ХХІ СТОЛІТТІ: НОВІ
ЯВИЩА – НОВІ ЗАВДАННЯ**

*До 85-ліття від дня народження доктора філологічних
наук, професора, члена-кореспондента НАН України
Ніни Федорівни Клименко*

Київ 2025

1939 – 2018

**УДК 81"20":929 Клименко
М–74**

*До друку рекомендувала вчена рада
Інституту української мови НАН України (протокол № 15 від 13 листопада 2025 року)*

Рецензенти:

Данилевська Оксана Миколаївна, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник
(Інститут української мови НАН України)

Клещова Кристина, доктор габілітований, професор
(Сілезький університет в Катовіце, Польща)

Струганець Любов Василівна, доктор філологічних наук, професор
(Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)

Мови і мовознавство у XXI столітті: нові явища – нові завдання. До 85-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України Ніни Федорівни Клименко: монографія / за ред. Є. А. Карпіловської і Л. П. Кислюк; підготувала електрон. оригінал-макет Ю. О. Цигвінцева. Київ: Інститут української мови НАН України, 2025. 894 с. [Електронне видання].

ISBN 978-617-14-0499-1

Колективну монографію підготовлено для вшанування пам'яті доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії наук України Ніни Федорівни Клименко з нагоди 85-ліття від дня її народження. Книга містить розділи, написані українськими науковцями з Києва і Кропивницького, Харкова і Львова, Вінниці та Луцька, Кривого Рогу, Дрогобича й Івано-Франківська, а також дослідниками з Польщі, Сербії, Словаччини, Словенії та ін. У монографії розглянуто широкий спектр актуальних проблем граматики і словотвору, лексикології і лексикографії, перекладознавства, когнітивної, функціональної та контрастивної лінгвістики, теорії та практики міжмовної і міжкультурної комунікації на матеріалі різних мов Європи – української, англійської, польської, сербської, словацької, словенської, хорватської.

The collective monograph was prepared to commemorate the Doctor of Philological Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine Nina Fedorivna Klymenko on the occasion of the 85th anniversary of her birth. The book contains chapters written by Ukrainian scientists from Kyiv and Kropyvnytskyi, Kharkiv and Lviv, Vinnytsia and Lutsk, Kryvyi Rih, Drohobych and Ivano-Frankivsk, as well as researchers from Poland, Serbia, Slovakia, and Slovenia. The monograph examines a wide range of current problems of grammar and word formation, lexicology and lexicography, translation studies, cognitive, functional and contrastive linguistics, theory and practice of interlingual and intercultural communication based on the material of various European languages – Ukrainian, English, Polish, Serbian, Slovak, Slovenian, Croatian.

ЗМІСТ

Життя по совісті.....	8
ФОРМА ТА СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ У СЛОВНИКАХ І ТЕКСТАХ: СУЧАСНІСТЬ ТА ІСТОРІЯ.....	10
Гнатюк Л. П. Словотвірні гнізда з архаїчними вершинами <i>бедро, бодрий, брухо /брюхо, побіда</i> в історії української мови.....	11
Горголюк Н. Г. Функційно-семантична реалізація комісивів у текстах інавгураційних промов Президентів України.....	23
Городенська К. Г. Новітні запозичення в системі словотворчих засобів української літературної мови ХХІ ст.: статус і правопис.....	40
Дарчук Н. П. Автоматичний аналіз емоційного забарвлення українськомовного тексту.....	54
Козирєва З. Г. Кліше в системі сучасної української літературної мови.....	76
Колоїз Ж. В. <i>Nomina agentis</i> : особливості продукування та проблеми лексикографування.....	96
Космеда Т. А. Афористичність щоденника Олександра Довженка.....	121
Коца Р. О. Словотвірні типи українських неозначених займенників: хронологія функціонування.....	148
Кузьма І. Т. Словотвірна парадигма родового відмінка (антропонімна та геортонімна зони).....	171
Лукашанец А. Г. Новыя з’явы ва ўкраінскай моладзевай лексіцы (на матэрыяле анлайн-слоўніка «Мислово») / Нові явища в українській молодіжній лексичі (на матеріалі онлайн-словника «Мислово»).....	198
Матковська О. А. Моделювання семантичного поля «Держава» як фрагмента лексикону сучасної української політики.....	217
Самойлова І. А. Абревіатури в романах трилогії «Час» Ю. М. Щербака.....	227
Скибицька Н. В. Особливості неологізації англomовного інтернет-дискурсу.....	246

Stramljič Breznik I. Istopodstavni slovensko-hrvaški feminativi – študija primera kot potencial za slovanski primerjalni pristop / Основні словенсько-хорватські фемінативи – тематичне дослідження як потенціал для слов'янського порівняльного підходу.....	255
Сюта Г. М. Соціокультурні та лінгвістичні координати феномену «мова спротиву»: український вимір.....	273
Федурко М. Ю. Усічення як явище сучасної української словотвірної морфології: контекст активності та продуктивності.....	294
МОВНА КАРТИНА СВІТУ: ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ ТА ЛЕКСИКОГРАФУВАННЯ.....	315
Биби́к С. П. Лексико-семантична група «міграція – переселення» в українській лексикографії: соціокультурні рефлексії.....	316
Грещук В. В., Грещук В. В. Можливості та лінгвістична перспектива словника «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові».....	332
Дідун Л. І. Фразеологізми з етнокультурною специфікою в тлумачному словнику активного типу.....	343
Драги́ћевий Р. Називи за боје у српском и украинском асоцијативном речнику / Назви кольорів у сербському та українському асоціативному словнику.....	355
Жуйкова М. В. Семантичні моделі предикатів <i>готовий</i> і <i>готувати</i> в контексті концептуальної картини світу.....	380
Карпіловська Є. А. Поняття семантичного простору мови (семіохору) в працях Н.Ф. Клименко.....	414
Кислюк Л. П. Активність складників лексико-семантичного поля «мистецтво» та проблеми їх лексикографування.....	429
Kobus J. Nazwy gatunkowe samców i samic we współczesnym języku mieszkańców wielkopolskich wsi / Назви типів самців і самиць у сучасній мові жителів великопольських сіл.....	446
Ковтюх С. Л. Український словник мрії.....	470
Коць Т. А. Лексико-семантичні процеси в сучасних українських релігійних текстах.....	491
Мовчун Л. В. Національна специфіка поетичної лексики української мови та її інтерпретація в загальномовному тлумачному словнику активного типу.....	507
Процик І. Р. Словники української футбольної лексики першої половини ХХ століття: з досвіду укладання.....	530
Саєвич І. Г. Лексема <i>світ</i> в українському лінгвокультурному просторі: чинники семіозису.....	545
Сердега Р. Л. Методологічні засади лексикографічної фіксації антропонімів фольклору.....	563

Sierociuk J. Co struktura oralnej twórczości słownej mowy o historii cywilizacji? / Що структура усної народної творчості говорить про історію цивілізації?.....	576
Скопненко О. І., Цимбалюк-Скопненко Т. В. Енантіосемія та епідигматика у фраземіці української мови: проблеми опису.....	590
Сніжко Н. В. Український тлумачний словник активного типу в системі інтегральних лінгвістичних досліджень.....	611
Соколова С. О. Опрацювання словосполучень в авторському «Російсько-українському словнику семантичних асиметризмів».....	640
Старко В. Ф. Систематичний підхід до формування реєстру в динамічному словнику.....	664
Таран А.А. Роль мови виховання та освіти у формуванні національної свідомості української дитини.....	681
Тищенко О. М. Семантизація словникової статті похідних одиниць в активній лексикографії.....	694
Janočková N. Úvahy o exemplifikácii vo výkladovej lexikografii (na materiáli Slovníka súčasného slovenského jazyka) / Уваги до екземпліфікації в тлумачній лексикографії (на матеріалі Словника сучасної словацької мови).....	707
ТЕРМІНОЗНАВЧІ СТУДІЇ У XXI СТОЛІТТІ: НОВІ ПРОБЛЕМИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	728
Гірняк С. П. До питання про розмежування термінів <i>соціолект</i> і <i>жаргон</i> у сучасному мовознавстві.....	729
Казимирова І. А. Історія назв відмінків в українській мові: слов'янські впливи.....	755
Kowalski P. Język słów kluczowych a terminologiczny obraz świata / Мова ключових слів та термінологічна картина світу.....	772
Синиця І. А. Питомі та чужі терміноназви морфем в українських граматичних працях XVI – I-ої пол. XX ст.....	785
ЗУСТРІЧ МОВ – ЗУСТРІЧ КУЛЬТУР.....	803
Бойван О. С., Прокопенко Ю. П. Проспект візуального українсько-англійського словника для іноземців.....	804
Gorzawska W. Ukraińskie wpływy w języku polskim. Przegląd wybranej literatury przedmiotu / Українські впливи в польській мові: огляд вибраної літератури.....	821
Цигвінцева Ю. О. Семантична калька як засіб збереження типологічних рис української номінації в умовах глобалізації.....	846
Чистяк Д. О. Художній переклад у взаємозв'язках між Україною та франкомовними країнами: проблеми та перспективи.....	859

Відомості про авторів.....	878
Праці Н.Ф. Клименко та за її участю, видані у XXI столітті.....	882
Праці співробітників відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України, видані у XXI столітті.....	888

Р. Драгићевић

НАЗИВИ ЗА БОЈЕ У СРПСКОМ И УКРАЇНСКОМ АСОЦИЈАТИВНОМ РЕЧНИКУ

1. Називи за боје у једнојезичким речницима српског и украјинског језика. Мало је придевских појмова који се у једнојезичким речницима дефинисани навођењем појаве која се у свом прототипичном облику одликује оним што значе придевски појмови. Лексикографи с великим опрезом у дефиницијама основних значења придева наводе типичне појаве с особином која се дефинише јер су свесни чињенице да се протоком времена могу променити прототипични носиоци особине која се дефинише. Међу ретким придевима који се ипак могу дефинисати на тај начин јесу придеви за боје. Тако се, на пример, у *Речнику српскога језика* МС (РСЈ), боје овако дефинишу:²⁵

бео – 1.а. који је боје снега, млека и сл. (РСЈ: 73).

црн – 1.а. који је боје угљена или чађи. (РСЈ: 1415–1416).

црвен – 1.а. који је боје свеже крви (РСЈ: 1413–1414).

жут – 1.а. који је боје лимуна, жуманцета, воска, злата и сл. (РСЈ: 350).

зелен – 1.а. који је боје лишћа, траве (РСЈ: 404).

У *Словнику украјинської мови: Академічний тлумачний словник* (1970–1980) (СУМ), исти називи за боје овако су дефинисани:

білий – 1. який має колір крейди, молока, снігу (СУМ: <https://sum.in.ua/s>, датум приступа: 14. 08. 2024).

[који има боју креде, млека, снега]

чорний – 1. кольору сажі, вугілля, найтемніший; протилежне біли (СУМ: <https://sum.in.ua/s>, датум приступа: 14. 08. 2024)

[који има боју чађи, угља, најтамнији]

червоний – 1. який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; кольору крові та його близьких відтінків (СУМ: <https://sum.in.ua/s>, датум приступа: 14. 08. 2024).

[који има боју боју крви и њој блиске нијансе]

²⁵ Неке од ових дефиниција су дате у скраћеној форми, навели смо део који је значајан за ово истраживање.

жовтий 1. який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між оранжевим і зеленим; який має колір золота, яєчного жовтка, соняшникового суцвіття (СУМ: <https://sum.in.ua/s>, датум приступа: 14. 08. 2024).

[који има боју злата, жуманца, сунцокретовог цвета]

зелений – 1. один з основних кольорів спектра – середній між жовтим і блакитним. (СУМ: <https://sum.in.ua/s>, датум приступа: 14. 08. 2024).

Таб. 1. Прототипичне појаве које се наводе у речничким дефиницијама

Придев за боју	Речник српскога језика (РСЈ)	Словник української мови: Академічний тлумачний словник (1970–1980) (СУМ)
бео / білий	снег, млеко	креда, млеко, снег
црн / чорний	угаљ, чађ	чађ, угаљ
црвен / червоний	крв	крв
жут / жовтий	лимун, жуманце, восак, злато	злато, жуманце, сунцокретов цвет
зелен / зелений	лишће, трава	/

И у украјинском речнику називи за боје дефинишу се навођењем прототипичне појаве коју дата боја карактерише. Примећујемо да се у оба речника наводе углавном исти ентитети. Занимљиво је да се за белу боју прво наводи креда, затим млеко, па снег, док се у српском речнику креда уопште не наводи, а снег и млеко се у дефиницији појављују другачује распоређене него у украјинском. У оба језика *црн* се дефинише довођењем у везу са бојом чађи и угља. Придев *црвен* се у оба језика везује за крв. У српском речнику се типична жута боја везује за лимун, жуманце, восак и злато, а у украјинском за злато, жуманце и цвет сунцокрета. Прототип зелене боје у српском речнику представљен је као боја траве и лишћа, а у украјинском језику не наводе се прототипични носиоци (што је необично, јер ова дефиниција одудара од система). Ове сличности у дефинисању указују на чињеницу да придеви за боје имају стабилно значење, што им и омогућава дефинисање помоћу указивања на

боју типичног представника. Осим тога, називи за боје очигледно имају исти денотат у српском и украјинском језику.

Да би овако дефинисао придеве за боје, лексикограф мора бити прилично сигуран да је за говорнике баш боја снега прототип за бело, боја угљена и чађи – прототип црног, боја крви протип црвеног итд. Такође, лексикограф верује да су ти прототипи стабилни и да се неће променити протоком времена јер се речници израђују за кориснике који ће се деценијама користити речником као лексикографским делом у којем је представљен савремени језик. И још нешто – овим дефиницијама лексикограф се обраћа и корисницима којима је српски односно украјински језик матерњи, али и онима којима су ти језици страни, поручујући им да је еталон за црно – угаљ, за црвено – крв, за бело – снег и да усвајајући називе за боје, морају имати у виду нијансе, које можда не одговарају у потпуности прототипима за боје у њиховим страним културама. Дакле, избор еталона у дефиницији за придеве за боје у једнојезичком речнику важан је за разумевање значења датог придева и о њему се мора пажљиво размислити, ако се лексикограф већ одлучи да га наведе.

Циљ овог истраживања јесте да проверимо да ли лексикографска дефиниција основног значења придева *бео*, *црн*, *црвен*, *жут* и *зелен* одговара слици коју о тим бојама имају говорници српског и украјинског језика, тј. да ли су правилно утврдили прототип беле, црне, црвене, жуте и зелене боје. Занима нас и да ли је прототип за ове боје исти код говорника српског и украјинског језика. Ако постоји разлика, који фактори до ње доводе?

Одговоре на ова питања потражићемо у српском и украјинском асоцијативном речнику (АРСЈ и УАС).²⁶ Пошто су испитаници од којих се прикупљају асоцијације обично млади људи, могуће је испитати да ли се асоцијације младих људи примарно везују за исте оне појаве које су као прототипичне наведене у речницима. Млади људи данас у урбаним условима

---

²⁶ На нека теоријска питања одговоре ћемо пронаћи и у литератури, исп. Ивић [1995]; Поповић [2008]; Илић [2016].

немају много прилике да виде ватру или чађ, па чак ни угаљ, па се поставља питање да ли ће црну боју асоцијативно везати за угаљ и чађ или за неку другу црну појаву; да ли је за омладину црвена прототип за боју ватре или је везују за неке друге појаве? Многе појаве које се користе као еталони за боје могу имати различите нијансе – крв, жуманце, лишће, трава и др., па се поставља питање колико та чињеница утиче на квалитет дефиниције.

Анализа асоцијативних поља придева који означавају боје можда ће нам открити и друге језичке и културолошке сличности и разлике међу говорницима српског и украјинског језика у вези са бојама.

2. Бео и білий у асоцијативним речницима српског и украјинског језика. У асоцијативном пољу придева *бео* у АРСЈ има 800 асоцијација, а од тога 172 различите (АРСЈ: 120).

Најфреквентнија је асоцијација *снег* (216 асоцијација), а затим следе и ове лексеме са предметним, конкретним значењем које представљају асоцијације српских испитаника инспирисаних белом бојом:

град (52), зид (20), облак (17), Београд (11), анђео, хлеб, вео (8), креч, венчаница (7), дан, сир (6), зима (5), мантил, млада (4), ауто, цвет, дрога, млеко, прах, воз (3), чаршав, цемпер, галеб, хаљина, медвед, папир, пекар, зуб (2).

У асоцијативном пољу придева *білий* у УАС има 213 асоцијација, а од тога 77 различитих. Овај речник је мањег обима него српски, али број асоцијација је довољан да би се могле поредити најфреквентније асоцијације (УАС I: 38).²⁷

Најчешћа асоцијација у овом асоцијативном пољу је *сніг 'снег'* (24 +34)²⁸, а затим (међу асоцијацијама које су засноване на боји) следе:

²⁷ Пошто је АРСЈ богатији грађом од УАР, за ово истраживање нећемо узимати у обзир идиосинкратичке одговоре испитаника (то су они одговори који имају фреквенцију 1), а за украјински језик узимаћемо у обзир и такве одговоре.

²⁸ У УАС раздвојени су одговори мушких и женских испитаника, што за потребе овог истраживања није од кључног значаја. Ако се у овом раду у загради налазе две цифре повезане знаком +, прву цифру представља број мушких украјинских испитаника, а друга цифра означава број женских испитаника.

день 'дан' (7+11), птах 'птица' (3+2), папір 'папир' (2+3); ведмідь 'медвед' (1+3); дім 'кућа' (1+2); кінь 'коњ' (1+2); молоко 'млеко' (1+2); вельон 'вео' (2); кіт 'мачка' (1+1); халат 'кућни огртач' (2); танець 'плес' (2); чоловік 'човек' (2); одяг 'одећа' (1+1); папуга 'папагај' (1+1); ангел 'анђео' (1); аркуш 'лист' (1); вовк 'вук' (1), вогонь 'ватра' (1); грузовик 'камион' (1); зірка 'звезда' (1); зуб (1); зуби (1); камінь 'камен' (1); корок 'плута' (1); крейда 'креда' (1); лебідь 'лабуд' (1); лелека 'рода' (1); лілія 'љиљан' (1); лімузин 'лимузина' (1); мішок 'торба' (1); мяч 'лопта' (1); нітрогліцерин у порошку 'нітрогліцерин у праху' (1); орел 'орао' (1); пес 'пас' (1); плаття 'хаљина' (1); полотно 'платно' (1); пояс 'појас' (1); прапор 'застава' (1); собака 'пас' (1), стіл 'сто' (1); стілець 'столиця' (1); шарф 'шал' (1).

Прво запажање јесте да је *снег* најфреквентнија асоцијација на стимулус *бео* у оба језика и да је доминација лексеме *снег* у односу на остале асоцијације очигледна у оба језика. У оба асоцијативна поља појављује се и *млеко*, а у асоцијативном пољу говорника украјинског језика појављује се и *креда*. Из тога следи да су лексикографи интуитивно (јер истраживање вероватно нису извршили) правилно поступили приликом избора прототипичних појава у дефиницији примарног значења придева *бео*.

Да бисмо стекли потпунији увид у остале асоцијације српских и украјинских испитаника, распоредићемо их по тематским групама.

Таб. 2. Тематске групе асоцијација српских и украјинских испитаника на стимулус *бео/білий*

Тематска група	Асоцијације српских испитаника на придев <i>бео</i>	Асоцијације украјинских испитаника на придев <i>білий</i>
особа, човек	млада (4), пекар (2)	човек (2)
делови тела човека	зуб (2)	зуб (1), зуби (1)
производ човековог рада	папир (2), чаршав (2)	папир (5), застава (1), креда (1), плута (1), појас (1), сто (1), столица (1), шал (1)
митолошка човеколика бића	анђео (8)	анђео (1)

одећа	вео (8), венчаница (7), мантил (4), цемпер (2), хаљина (2)	вео (2), огртач (2), одећа (2), хаљина (1)
храна	хлеб (8), сир (6), млеко (3)	млеко (3)
превозна средства	аутомобил (3), воз (3)	камион (1), лимузина (1)
биљка	цвет (3)	лист (1), љиљан (1)
животиња	галеб (2), медвед (2)	птица (18), медвед (4), коњ (3), мачка (2), папагај (2), пас (2), вук (1), лабуд (1), рода (1), орао (1)
насељено место	град (52), Београд (11)	/
грађевина или део грађевине	зид (20), креч (7)	кућа (3)
супстанце	дрога (3), прах (3)	нитроглицерин у праху (1)
атмосфера	снег (216), облак (17), дан (6), зима (5)	снег (48), дан (18)
природа	/	ватра (1), звезда (1), камен (1)

Ова табела показује да се одговори српских испитаника групишу око именице *град*. Разлог лежи у томе што се главни град Србије зове Београд, па је очекивано да се асоцијације на придев *бео* и на именицу *град* групишу око назива главног града државе. Приметно је и да се велик број асоцијација везује за атмосферске појаве – снег, зиму, облак.

За разлику од српских испитаника који придев *бео* најчешће асоцијативно везују за појаве које могу бити искључиво беле, велик број одговора украјинских испитаника везује се за животиње, и то оне које могу имати различиту боју, па могу бити и беле, односно, беличасте, светле – птица, медвед, коњ, мачка, папагај, пас, вук.

У обе културе се за белу боју асоцијативно везује *венчање* (и елементи који су укључени у ту церемонију – вео, венчаница, млада). Осим младе и венчања, за белу боју српски испитаници везују и одећу пекара, као и лекара (бели мантил). Српски испитаници за белу боју везују и дрогу која се еуфемистички назива *белим прахом*, док украјински испитаници нису имали такву асоцијацију.

Ако се пажљиво погледа табела, чини се да нема великих разлика у асоцијацијама српских и украјинских испитаника и да се изненађујуће често за придев *бео* везују ентитети који не морају бити бели (облак, кућа, лопта, пас, цвет) или су чак необични ако су бели (папагај, ватра, звезда). Чини се да испитаници чувају у свести појаве којима бела боја обезбеђује извесну маркираност у односу на исту појаву тамније боје.

Обратићемо пажњу и на апстрактне појаве које испитаници схватају као беле. Тако ћемо разумети симболику беле боје која се очитује из асоцијативних поља. Из перспективе лексичког значења, ова процедура омогућиће нам увид у конотацију придева *бео*.

Навешћемо прво лексеме с апстрактним значењем из асоцијативног поља придева *бео* у српском језику:

чист (27), мртав (13), светао (9), невин (6), невиност, смрт (5), болест, дух, хладан, нежан, светло (3), болестан, чедност, чистина, чистоћа, лепо, празно (2).

Представићемо и асоцијације с апстрактним значењем из асоцијативног поља придева *білий* у украјинском језику:

чистий 'чист'(1+2); невинність 'невиност' (2); весело 'забава' (1); від хвороби 'од болести' (1); вічний 'вечан' (1); добре 'добро' (1); нижний 'нежан' (1); світло 'светло' (1); сон 'сан' (1); сни 'снови' (1); чистота 'чистоћа' (1); щасливий 'срећан' (1); щастя 'срећа' (1).

Таб. 3. Лексеме с апстрактним значењем као асоцијације на придев *бео/білий*

Лексеме с апстрактним значењем као асоцијације на придев <i>бео</i> у АРСЈ:	чист (27), мртав (13), светао (9), невин (6), невиност, смрт (5), болест, дух, хладан, нежан, светло (3), болестан, чедност, чистина, чистоћа, лепо, празно (2).
Лексеме с апстрактним значењем као асоцијације на придев <i>білий</i> у УАС:	чистий (1+2); невинність (2); весело (1); від хвороби (1); вічний (1); добре (1); ніжний (1); світло (1); сон (1); сні (1); чистота (1); щасливий (1); щастя (1).

Одговори српских испитаника су изненађујуће подељени. Белина изазива пријатне асоцијације на чистоту, чистоћу, невиност, нежност, светлину, али и негативне, на смрт, болест, хладноћу, празнину.

Другачије су асоцијације украјинских испитаника. Скоро све су оне позитивне. Белина изазива асоцијацију чистоће, невиности, весеља, нежности, доброте. Позитивне асоцијације сличне су онима које имају српски испитаници, али нису сасвим исте, јер српски испитаници не везују белину за срећу и весеље, већ за благе доживљаје. Само један одговор украјинских испитаника везан је за болест.

2.1. Закључак у вези са асоцијацијама на стимулус *бео/білий*.

Асоцијације српских и украјинских испитаника на придев *бео/білий* веома су блиске. Обе групе испитаника најчешће асоцијативно повезују овај придев с именицом *снег*, што потврђује оправданост лексикографског поступка да у једнојезичким речницима српског и украјинског језика, *снег* наводе у примарном значењу придева *бео* као еталон за белину. Међутим, у речницима оба језика наводи се и *млеко*. На основу учесталости асоцијације *млеко* у асоцијативном пољу придева *бео/ білий* закључујемо да *млеко* ипак није еталон за белину или има ову особину у далеко мањем степену у односу на *снег*. У речнику украјинског језика наводи се и *креда* као еталон за белину, а у

асоціаціјама украјинских испитаника *креда* се појављује само једанпут, што значи да јој није место у дефиницији.

Поређењем вербалних асоціација које представљају именице са конкретним значењем запажа се да српски испитаници асоцијативно повезују придев *бео* са главним градом Србије (Београдом), док украјински испитаници имају разноврсне асоцијације у вези са животињама беле боје. Белина се у обе културе асоцијативно повезује за ванчање и то је главни културолошки догађај који се асоцијативно повезује са белом бојом.

Апстрактне асоцијације испитаника указују на упадљив расцеп доживљаја белог у свести српских испитаника. Белина се везује за нежност, чистоту, невиност, али и за болест, смрт, хладноћу. Украјински испитаници чешће него српски белину везују за позитивне доживљаје.

3. Црн и чорний у асоцијативним речницима српског и украјинског језика. У асоцијативном пољу придева *црн* у АРСЈ има 800 асоцијација, а од тога 214 различитих. Убедљиво најфреквентнија асоцијација на придев *црн* је *бео*. Навешешћемо и друге асоцијације које се односе на конкретне појаве (АРСЈ: 513–514):

црнац (39), угаљ (34), човек (29), хлеб (22), облак (17), гавран (16), ноћ, земља (14), кафа (13), чоколада (11), ојачар, трн (9), Циганин, коњ, коса (9), бибер, дечко, дим, ђаво, капут, петак (5), дан, гар, лук, мак, момак, одело (4), дечак, младић, мушкарац, око, сунце (3), црн, катран, мрав, ојак, паук, рупа, шешир, зуб (2).

У асоцијативном пољу придева *чорний* има 218 асоцијација, од којих је 89 различито. Навешћемо асоцијације са конкретним (предметним) значењем (УАС I: 337):

ворон 'врана' (8+18); кіт 'мачка' (7+6); земля 'земља' (3+4); собака 'пас' (5+2); день 'дан' (3+3); ніч 'ноћ' (4+2); пес 'пас' (2+4); плащ 'мантил' (3+2); волосся 'коса' (2+2); костюм 'одело' (1+3); птах 'птица' (1+3); капелюх 'шешир' (3); кінь 'коњ' (3); светр 'цемпер' 3; галстук 'кравата' (1+1); ліс 'шума' (2); негр

'негро' (1+1); одяг 'одећа' (1+1); оксамит 'сомот' (2); піджак 'јакна' (2); хліб 'хлеб' (1+1); автомобіль 'аутомобил' (1); асфальт 'асфалт' (1); безодня 'понор' (1); браслет 'наруквица' (1); взуття 'обућа' (1); відьма 'вештица' (1); волос 'коса' (1); гольф 'гольф' (1); ґрунт 'тло' (1); дах 'кров' (1); дім 'дом' (1); жакет (1); екран (1); зуб (1); кашкет 'качкет' (1); космос (1); крук 'гавран' (1); лебідь 'лабуд' (1); лелека 'рода' (1); лімузин 'лимузина' (1); люди в чорному 'људи у црном' (1); маг (1); одногрупник 'колега' (1); олівець 'оловка' (1); очі (1); потяг 'воз' (1); портфель 'торба' (1); похорон 'сахрана' (1); пояс (1); рицар 'витез' (1); смола (1); степ 'степа' (1); стілець 'столица' (1); тканина (1); фрак (1); цвинтар 'гробље' (1); ящик 'кутија' (1).

За разлику од придева *бео*, чије асоціјативно поље у оба језика у потпуности потврђује оправданост лексикографске дефиниције примарног значења у којој се наводи снег као прототипични носилац белине, ситуације је нешто другачије у вези са придевом *црн*. И српски и украјински лексикографи у дефиницији наводе *угаљ* и *чађ* као еталоне за црну боју. У асоціјативном пољу придева *црн* у АРСЈ проналазимо потврде за *угаљ*, који представља другу асоціјацију по фреквенцији у асоціјативном пољу придева *црн*. Именица *чађ* се уопште не појављује, али донекле је замењује њен синоним *гар*, који је, међутим, на двадесет трећем месту по учесталости у асоціјативном пољу.

У асоціјативном пољу придева *чорний*, чак ни међу идиосинкратичким асоціјацијама (онима које се јављају са фреквенцијом 1), нема именица *вугілля* 'угаљ' и *сажа* 'чађ'.

Асоціјативна поља поручују да би у речницима српског језика било примерено дефинисати придев *црн* довођењем у везу с именицама *угаљ* и *гавран*, а у украјинском језику, довођењем у везу са бојом *вране* или *гаврана*. Поставља се питање због чега за српски језик наводимо именицу *гавран* која је тек на шестом месту по учесталости у асоціјативном пољу и због чега осим *вране* не наводимо ниједан ентитет за украјински језик. Разлог лежи у томе што асоціјација српских и украјинских испитаника у вези са црном бојом углавном нису биле везане за ентитете које могу бити само црне, већ за оне које су у нашим културама маркиране ако су црне. Тако је најфреквентнија асоціјација српских испитаника на придев *црн* – *црнац*, што је маркирано у земљи у којој

скоро искључиво живе белци. Именица црнац, међутим, не може бити препоручена за дефиницију придева *црн* јер није адекватан еталон за црну боју, будући да је црна боја каже, у ствари, браон или смеђа. Исто примећујемо и код већине осталих асоцијација српских и украјинских испитаника – црни ентитети који се јављају као њихове асоцијације представљају једну од две или већег броја варијанти истог ентитета других боја: црна мачка, црни хлеб, црна одећа, црн кров итд.

Погледаћемо сада до каквих је закључака могуће доћи тематском класификацијом асоцијација са конкретним значењем у асоцијативном пољу придева *црн* / *чорний*.

Таб. 4. Тематске групе асоцијација српских и украјинских испитаника на стимулус *црн/чорний*

Тематска група	Асоцијације српских испитаника на придев <i>црн</i>	Асоцијације украјинских испитаника на придев <i>чорний</i>
особа, човек	црнац (39), човек (29), оачар (9), Циганин (9), дечко (5), момак (4), дечак (3), младић (3), мушкарац (3)	црнац (негр) (2); маг (1), колега (1), витез (1)
делови тела човека	коса (9), око (3), зуб (2)	коса (5), зуб (1), очи (1),
производ човековог рада	рупа (2)	сомот (2), асфалт (1), наруквица (1), екран (1), оловка (1), торба (1), столица (1), тканина (1), кутија (1)
митолошка човеколика бића	ђаво (5)	вештица (1)
одећа	капут (5), одело (4), шешир (2)	мантил (5), одело (4), шешир (3), џемпер (3), кравата (2), одећа (2), јакна (2), обућа (1), жакет (1), качкет (1), фрак (1)
храна	хлеб (22), чоколада (11),	хлеб (2)
превозна средства	/	аутомобил (1), лимузина

		(1), воз (1)
биљка	кафа (13), трн (9), бибер (9), лук (4), мак (4)	шума (2)
животиња	гавран (16), коњ (9), мрав (2), паук (2)	врана (26), мачка (13), пас (13), птица (4), коњ (3), гавран (1), лабуд (1), рода (1)
насељено место	/	/
грађевина или део грађевине	оцак (2)	кућа (1), кров (1)
супстанце	/	/
атмосфера	облак (17), ноћ (14), дим (5), дан (4), гар (4)	дан (6), ноћ (6),
природа	угаљ (34), земља (14), Сунце (3), катран (2)	земља (7), понор (1), тло (1), космос (1), смола (1), степа (1)

Тематска класификација асоцијација показује да је говорницима српског језика највише асоцијација на придев *црн* у вези са људима црне коже и црне косе док се асоцијације украјинских испитаника групишу око црне одеће.

Као и у вези са придевом *бео*, украјински испитаници имају више асоцијација у вези са животињама од српских, али је доста њихових асоцијација било и у вези са црним предметима.

Изненађује висока фреквенција именице *облак* међу асоцијацијама српских испитаника и у вези са стимулусом *бео* и у вези са *црн*.

Утицај савремене културе упадљив је у вези са асоцијацијама *црни петак*, *црни екран*, *црни маг*. С друге стране, утицај традиционалне културе очигледан је из асоцијације *црни шешир*, која се појављује у обе културе, иако се шешири данас мање носе него у прошлости.

Да бисмо разумели симболику црне боје обратићемо пажњу и на асоцијације у виду лексема с апстрактним значењем.

Таб. 5. Лексеме с апстрактним значењем као асоцијације на придев *црн/чорний*

Лексеме с апстрактним значењем као асоцијације на придев <i>црн</i> у АРСЈ:	мрачан (12), смрт (6), туга (6), прљав (5), тама (5), живот (3), елегантан (2), лош (2), негативан (2).
Лексеме с апстрактним значењем као асоцијације на придев <i>чорний</i> у УАС:	темний 'таман' (2+2); гумор 'хумор' (3); поганий 'лош' (2); багатозначний 'многозначан' (1); бруд 'прљавштина' (1); важливий 'важан' (1); від старості 'од старости' (1); жалоба 'жалба' (1); зло (1); настрій 'расположење' (1); темнота 'тама' (1); туга (1).

Црна боја симболизује таму, тугу, прљавштину, старост, похабаност. Исту симболику црној боји придају говорници и српског и украјинског језика. У оба језика на првом месту је везивање црне боје за одуство светлости.

Заједнички им је и доживљај да је црно елегантно, да се везује за важне прилике и да може подразумевати и многозначну симболику. Ипак, негативна симболика преовладава.

3.1. Закључак у вези са асоцијацијама на стимулус *црн/чорний*.

Асоцијативна поља српских и украјинских испитаника на придев *црн/чорний* прилично су слична, иако има и разлика. Пре свега, показује се асоцијације украјинских испитаника уопште не подржавају лексикографску дефиницију у Академијином речнику украјинског језика јер међу асоцијацијама уопште нису потврђене именице *угаљ* и *чађ*, а ови ентитети би требало да су еталони за црну боју. Најфреквентнија асоцијација украјинских испитаника на стимулус *чорний* гласи *врана*. Асоцијације српских испитаника донекле подржавају лексикографску дефиницију у РСЈ – *угаљ* се јавља као друга асоцијација по фреквенцији у асоцијативном пољу придева *црн*, а *гар* (синоним лексеме *чађ*) појављује се као двадесет трећа асоцијација по фреквенцији у асоцијативном пољу. Најфреквентнија асоцијација у асоцијативном пољу придева *црн* у АРСЈ гласи *црнац*.

Показало се да је највећи број асоцијација српских испитаника у вези са људима црне коже или косе, а највећи број асоцијације украјинских испитаника повезан је са различитим комадима одеће црне боје, као и са црним предметима. Украјински испитаници чешће него српски везују своје асоцијације и за црне животиње.

Црна боја симболизује таму, тугу, несрећу у обе културе, али и једни и други испитаници везују за црно и елеганцију и важне прилике.

Најважније је запажање да су асоцијације (нарочито украјинских испитаника) показале одсуство правог еталона за црну боју и везивање асоцијација за црне појаве које су маркиране по боји јер такве исте постоје и у другим бојама, нарочито у белој или некој другој светлој, и често су уобичајеније у другим бојама (нпр. *црн хлеб, црн човек, црн зуб*).

4. Црвен и червоний у асоцијативним речницима српског и украјинског језика. Асоцијативно поље придева *црвен* у АРСЈ садржи 800 асоцијација, а од тога је 233 различитих. Најфреквентнија асоцијација је *крв*, што се поклапа са еталоном за црвену боју који су лексикографи искористили у основном значењу придева *црвен* у РСЈ. Навешћемо и остале асоцијације којима се именују конкретни предмети и појаве из асоцијативног поља овог придева (АРСЈ: 511–512):

крв (54), крст (35), цвет (34), комунисти (31), звезда (19), ауто (17), трг (17), нос (14), цемпер (12), ферари, тепих (10), шал (9), мрави, петао, срце, ватра (8), образи, парадајз, Руси, ружа, застава (7), картон (6), Индијанци, каранфил, образ (5), аутомобил, јастук, комуниста, корал, петокрака, плашт, руж, шешир, змај (4), армија, барјак, ђаво, јабука, језик, Кмери, паприка, рак, Русија (3), цвеће, фењер, Индијанац, капут, кармин, комуњаре, корали, појас, семафор, сунце, Тито, звездаши (2).

Асоцијативно поље придева червоний у УАС садржи 213 асоцијација, од којих је 79 различито. Испитаницима је најчешћа асоција била *боја* (61), али пошто та асоцијација није од интереса за ово истраживање, полазимо од друге асоцијације по фреквенцији, а то је *помідор 'парадајз'*. Стимулус *червоний*

изазвао је ову асоцијацију код 22 испитаника. Именица *кров* 'крв' појављује се 12 пута у асоцијативном пољу, из чега би се могао извући закључак да су лексикографи погрешили што су је искористили као еталон за црвену боју код говорника украјинског језика и да је, можда требало да се одреде за именицу *помідор* 'парадајз'.

Навешћемо и остале асоцијације украјинских испитаника у виду именица које означавају конкретне појаве (УАС I: 335):

помідор 'парадајз' (8+14); кров 'крв' (3+9) ; яблуко 'јабука' (3+4); прапор 'застава' (6); рак (1+5); буряк 'цвекла' (4); перець 'бибер' (3+1); мак (1+3); півень 'петао' (3+1); ніс 'нос' (3+1); вогонь 'ватра' (2+1); вишня 'трешња' (1+1); костюм 'одело' (1+1); мерседес 'мерседес' (2); плащ 'мантил' (1+1); прапор СРСР 'застава СССР' (1+1); сонце 'сунце' (1+1); ягода 'бобица' (2); як буряк 'као цвекла' (2); бик (1); BMW (1) галстук 'кравата' (1); день 'дан' (1); капелюх 'шешир' (1); квіти 'цвеће' (1); клубніка 'јагода' (1); лице (1); вино (1) дах 'кров' (1); дім 'кућа' (1); дракон 'змај' (1); кавун 'лубеница' (1); когут 'петао' (1); колір обличчя 'тен' (1); місяць 'месец' (1); обличчя 'лице' (1); овоч 'поврће' (1); палець 'прст' (1); піон 'божур' (1); плід 'воће' (1); порошок 'прах' (1); світлофор 'семафор' (1); серце 'срце' (1); стіл 'сто' (1); стяг 'застава' (1); сумка 'торба' (1); схід 'исток' (1); троянда 'ружа' (1); тюльпан 'лала' (1); халат 'кућни огртач' (1); хробак 'црв' (1); шарф 'шал' (1); язик 'језик' (1); як кров 'као крв' (1); як рак 'као рак' (1).

Реч стимулус у српском језику гласи *црвени*, а не *црвен*, што значи да је дата у одређеном придевском виду који у српском језику може да се супстантивизује и да почне да означава носиоца или носиоце (јер у случају одређеног придевског вида, номинатив једнине и множине имају исти формални састав) комунистичке идеологије. Може се претпоставити да управо зато има много одговара у вези с овом идеологијом, нпр. трећа по реду асоцијација гласи комунисти (31), а у вези с тим су и асоцијације Руси, застава, комуниста, армија, каранфил, Русија, петокрака, комуњаре, Тито итд.

У одговорима украјинских испитаника нарочито долази до изражаја чињеница да су испитаницима падали на памет поредбени фразеологизми: як буряк 'као цвекла'; як кров 'као крв' (1); як рак 'као рак', чиме су нам

представљени еталони за црвену боју у украјинском језику, а то су крв, рак и цвекла. У српском језику постоје еквиваленти *црвен као крв* и *црвен као рак*, иако представници српске лингвокултуролошке заједнице немају контакта са црвеним раковима, па ни са крвљу. Цвекла се користи у исхрани, али у српском језику се не користи поредбени фразеологизам *црвен као цвекла*.

Након ових општих запажања која издвајамо јер су упадљива, представићемо тематску класификацију асоцијација у АРСЈ и УАС.

Таб. 6. Тематске групе асоцијација српских и украјинских испитаника на стимулус *црвени/червоний*

Тематска група	Асоцијације српских испитаника на придев <i>црвени</i>	Асоцијације украјинских испитаника на придев <i>червоний</i>
особа, човек	комунисти (31), Руси (7), Индијанци (5), комуниста (4), армија (3), Кмери (3), Индијанац (2), комуњаре (2), Тито (2), звездаши (2)	/
делови тела човека	крв (54), нос (14), срце (8), образи (7), образ (5), језик (3)	крв (13), нос (4), лице (2), прст (1), срце (1), језик (1)
производ човековог рада	крст (35), звезда (19), тепих (10), застава (7), картон (6), јастук (4), петокарка (4), руж (4), барјак (3), фењер (2), кармин (2), појас (2), семафор (2)	застава (9), кравата (1), семафор (1), сто (1), торба (1)
митолошка човеколика бића	змај (4), ђаво (3)	змај (1)
одећа	џемпер (12), шал (9), плашт (4), шешир (4), капут (2)	одело (2), мантил (2), шешир (1), огртач (1), шал (1)
храна	/	вино (1)
превозна средства	ауто (17), ферари (10), аутомобил (4)	мерцедес (2), BMW (1)

биљка	цвет (34), парадајз (7), ружа (7), каранфил (5), јабука (3), паприка (3), цвеће (2)	парадајз (22), јабука (7), цвекла (6), бибер (4), мак (4), трешња (2), бобица (2), цвеће (1), јагода (1), лубеница (1), поврће (1), божур (1), воће (1), ружа (1), лала (1)
животиња	мрави (8), петао (8), корал (4), рак (3), корали (2)	рак (7), петао (4), бик (1), петао (1), црв (1)
насељено место	/	/
грађевина или део грађевине	трг (17)	кров (1), кућа (1)
супстанце	/	прах (1)
атмосфера	/	дан (1)
природа	ватра (8), Сунце (2)	ватра (3), Сунце (2), Месец (1), исток (1)

Очигледно је да се асоцијације српских испитаника групишу око појмова који се тичу људи и предмета које човек производи. Упадају у очи и две културолошке чињенице. Друга по учесталости је асоцијација *крст*, јер испитаници везују придев *црвен* за ову међународну хуманитарну организацију. Занимљиво је да украјински испитаници нису имали ту асоцијацију. Друго запажање односи се на чињеницу да се асоцијације често везују за један од два најпопуларнија спортска клуба у Србији. Тај клуб се зове Црвена звезда, због чега се именица *звезда* нашла 19 пута као асоцијација на стимулус *црвени*. У асоцијативном пољу уочавамо још и асоцијацију *звездаши*, што је назив за навијаче Црвене звезде. Пажњу привлачи и асоцијација *ферари*, која се односи на аутомобил, чија је типична боја црвена. Ова чињеница је довела до тога да се у савременој култури, у онлајн каталозима за одећу и друге различите предмете мултинационалних компанија појављује *ферари црвена* као назив за јаркоцрвену боју [Драгићевић 2022]. Због тога не изненађује ова асоцијација.

Ђаво се у српској култури схвата као црн, али асоцијативно поље придева *црвен* показује да може бити и црвене боје.

Ако су за украјинске испитанике бела и црна боја асоцијативно везане за називе животиња, црвена боја је боја биљака. Тај асоцијативни низ предводи парадајз, а затим следе јабука, цвекла, бибер, мак итд. Занимљиво је да се људи асоцијативно не повезују са црвеном бојом у свести украјинских испитаника.

Обе групе испитаника везују црвену боју за црвенило носа. И једни и други сетили су се црвеног петла, црвеног Сунца, црвеног рака, црвеног шешира, црвеног шала, што су донекле нетипичне појаве.

Да бисмо испитали симболику црвене боје, анализираћемо и оне асоцијације које су исказане апстрактном лексиком.

Таб. 7. Лексеме с апстрактним значењем као асоцијације на придев *црвен/червоний*

Лексеме с апстрактним значењем као асоцијације на придев <i>црвен</i> у АРСЈ:	комунизам (20), љубав (14), топло (5), ватрени (5), радост (3), социјализам (3), светло (3), јарки (2), топли (2).
Лексеме с апстрактним значењем као асоцијације на придев <i>червоний</i> у УАС:	від сорому 'од стида' (4); добро (1); жар 'топлота' (1); заборона 'забрана' (1); крикливий 'гласан' (1); любов 'љубав' (1+1); радісний 'радостан' (1); соромитися 'стидети се' (1); сором 'язливість' 'стидљивост' (1); ядерний 'нуклеарни' (1); яркий 'светао, сјајан' (1).

У оба језика за црвену боју симболички се везује љубав, радост, светлост, сјај, топлина, топлота. Украјински испитаници су асоцијативно повезали црвену боју са стидом. Исто важи и у српском језику, али такве асоцијације су изостале у асоцијативном пољу придева *црвен* у АРСЈ.

4.1. Закључак у вези са асоцијацијама на стимулус *црвен/червоний*. У српском и украјинском једнојезичком речнику, придев *црвен /червоний* доводи се у везу са бојом крви, која је еталон за типичну црвену боју. Асоцијативна поља стимулуса *црвен /червоний* потврђују да крв представља еталон за црвену

боју говорницима српског и украјинског језика. Асоцијативно поље говорника српског језика показује снажно асоцијативно повезивање црвене боје са комунизмом, спортским клубом Црвена звезда и међународном организацијом Црвени крст. Украјинско асоцијативно поље не указује на неку специфично украјинску културолошку посебност. За украјинске испитанике, црвено је боја биљака, пре свега парадајза, који се нашао на првом месту по фреквенцији асоцијација. У оба језика за црвену боју симболички се везује љубав, радост, светлост, сјај, топлина, топлота.

5. Жут и жовтий у асоцијативним речницима српског и украјинског језика. Недостатак простора у овом раду не допушта нам детаљније анализе асоцијативних поља придева којима се именују остале боје. Ипак, укратко ћемо упоредити сагласност асоцијативних поља придева *жут /жовтий* и *зелен/зелений* са примарним значењем ових придева у РСЈ и СУМ.

Као еталони за придев *жут* у РСЈ се наводе лимун, жуманце, восак и злато. Најфреквентније асоцијације које именују предмете, биљке или животиње у АРСЈ гласе сунце (109), лимун (82), цвет (27), маслчак (15), сунцокрет (15), зуб (14), лист (13), банана (11), мрав (9), нарцис, пиле, злато (6), дукат, јаје, канаринац, пас, жуманце (4) (АРСЈ: 195–196).

Најфреквентније асоцијације потврђују лимун, жуманце (јаје) и злато, а не потврђују восак јер се испитаници не сусрећу често са свећама и воском. Важан је и распоред појава у дефиницији јер је за кориснике речника увек најупадљивији први појам који се наводи. Асоцијативно поље потврђује да лимун заслужује прво место, а да се злату даје предност у односу на жуманце.

Асоцијације с апстрактним значењем указују на чињеницу да је жута боја симбол болести (болестан 29; болест 22; жутица 14). Жута је и боја старости и прљавштине, али и љубоморе (љубомора 16; прљав 8; стар 3).

Као еталон за жуту боју у речнику украјинског језика (СУМ) наводи се боја злата, жуманца, сунцокретовог цвета (*який має колір золота, яєчного жовтка, соняшникового суцвіття*). Ако се изузме најчешћа асоцијација *колір*

(која није значајна за ово истраживање), листа најфреквентнијих асоцијација украјинских испитаника које означавају предмете, биљке и животиње изгледа овако (УАС I: 123):

сонце 'сунце' (7+19), лимон 'лимун' (4+2); листок 'лист' (3+3); соняшник 'сунцокрет' (3); будинок 'кућа' (2); клен (2); прапор 'застава' (2); автомобіль (1+1); банан (1+2); жовток 'жуманце' (1); кульбаба 'маслачак' (1); курча 'пилетина' (1); пшениця пшеница (1); свічка 'свећа' (1).

Асоцијативно поље украјинских испитаника не потврђује злато као еталон за жуто, али потврђује сунцокрет и жуманце. Показало се да боја љуске банане представља честу асоцијацију обе групе испитаника јер банана у обе културе постаје воће које је све приступачније иако се не гаји на територији Србије и Украјине.

Симболику жуте боје украјинских испитаника такође назиремо из асоцијативног поља, а на њу указују следеће асоцијације:

сонячний 'сунчан' (3); веселий (2); яскравий 'светао' (2); гарячий 'врућ' (1+1); світло 'светлост' (1+1); голод 'глад' (1); жовтуха 'жутица' (1); кохання 'љубав' (1); нежакісний 'неквалитетан' (1); неправдивий 'лажан' (1); неприродний 'неприродан' (1); розлука 'одвајање' (1); смуток 'туга' (1); тепло 'топло' (1); хворий 'болестан' (1); хворобливий 'болестан' (1).

Рекло би се да симболика жутог носи концептуални расцеп код говорника украјинског језика и да је он израженији него код говорника српског језика. За украјинске испитанике жута боја симболизује светлост, топлину, љубав, радост, али и болест, раздвајање, неискреност, кварљивост.

Закључујемо да асоцијативна поља говорника српског и украјинског језика потврђују успешан избор еталона за жуту боју у дефиницијама основних значења, али да би редослед ентитета који се наводе могао бити другачији. Асоцијације српских и украјинских испитаника су сличне. Симболика жутог може бити позитивна и негативна код оба народа, али је у украјинској култури тај расцеп нешто израженији него у српској.

6. Зелен и зелений у асоціјативним речницима српског и украјинског језика. Као еталони за придев *зелен* у РСЈ наводе се лишће и трава. Најфреквентније асоціјације на стимулус *зелен* у АРСЈ које означавају предмете, биљке и животиње овако гласе (АРСЈ: 211):

бор (135); лист (75); трава (62), бостан (28); врт (16); дрво (13); коњ, травњак (11); купус (9); ливада, орах, шума (8); парадајз, ванземаљац (7); џемпер, грм, очи, парк (6); шаргарепа, жбун (5), чај, гуштер, јабука, краставац (4).

Лишће и трава потврђују се као најфреквентније асоціјације на придев *зелен*, што значи да су лексикографи направили добар избор ентитета за које се у свести говорника типично везује зелена боја. Показује се и да се прототипи споро мењају. Зелена боја се у асоціјацијама испитаника везује се за природу – за травњак, шуму, ливаду, парк, дрво, жбун итд. Зелена је, очигледно, боја природе.

Међу асоціјацијама именованим лексиком с апстрактним значењем посебно се својом фреквенцијом одвајају:

млад (33); незрео (8); од беса, здрав (4); од зависти (3); болестан, неискусан, свеж, завист (2).

За зелену боју везује се симбол незрелости због метафоричке везе између незреле воћке и младе, неискусне особе, а уз незрелост иде неискуство, младост, па и здравље. Међутим, зелена је и боја љубоморе, зависти, па и болести, што се такође региструје у асоціјацијама српских испитаника.

У речнику СУМ не наводи се прототип зелене боје. Констатује се само да је то боја која се на спектру налази између жуте и плаве (*середній між жовтим і блакитним*). У УАС се наводе следеће фреквентне асоціјације на придев *зелений* (УАС I: 153):

гај (8+14); трава (5+8); листок 'лист' (3+3); змиј 'змија' (4+1); ліс 'шума' (5); чай (3+2); дуб 'храст' (3+1); горошок 'грашак' (1+1); дерево 'дрво' (1+1); жаба (2); жито 'раж' (2); луг 'ливада' (2); огірок 'краставац' (2); природа (2); сад

'башта' (2); світлофор 'семафор' (2); барвінок 'врста цвета' (1); долар (1); Карпати (1); клен (1); Львів 'Лавов' (1); парк (1); покіс 'ливада' (1); явір 'явор' (1).

И у українонском језику је, баш као и у српском, зелена боја везана за природу. Значајно се смањило број асоцијација у вези са предметима, а повећао се број асоцијација у вези са зеленим површинама и биљкама. Зелена је боја шуме, траве, лишћа, дрвећа. Очекована је и асоцијација українонских испитаника на Карпате и на цвет *барвінок*, као симбол Україне. Поново се испоставило да међу асоцијацијама українонских испитаника има више назива за животиње.

На симболику зелене боје українонских испитаника указују асоцијације у виду лексема с апстрактним значењем:

спокий 'одмор' (2); відпочинок 'одмор' (1); гарний 'леп' (1); добрий 'добар' (1); м'який 'мек' (1); невмілий 'невешт' (1); недосвідчений 'неискусан' (1); неприємний 'непријатан' (1); неспілий 'незрео' (1); приємний 'пријатан' (1); рай 'рај' (1); свіжий 'свеж' (1); сон 'сан' (1); тихо (1); яскравий 'бљештав' (1); юнець 'младић' (1).

Асоцијације показују да је зелена боја као боја природе истовремено и боја спокоја, одмора, раја, тишине, али и незрелости и неискуства. Асоцијације не показују да се зелена боја везује за завист и љубомору, као у српском језику.

На основу вербалних асоцијација у српском и українонском језику закључујемо да се зелена боја везује за природу – шуму, траву, лишће, дрвеће. Симболичка вредност зелене боје везује се за незрелост, младост, неискуство. У српском језику значајна је и љубомора, коју не показује асоцијације українонских испитаника.

7. Закључак истраживања. На крају овог истраживања изнећемо неколико закључака.

7.1. У савременом свету у којем се све више купује, произвођачи задовољавају жеље купаца и на тај начин што има све више производа обојених најсуптилнијим нијансама свих боја јер боја игра важну улогу у свести пробирљивих купаца. Зато се међу новим речима у многим језицима појављује

све више назива за нијансе боја [Драгићевић 2022]. Ипак, тематска група придева са значењем боје је стабилна. Ентитети који су прототипични носиоци беле, црне, црвене, жуте и зелене боје у великој мери се поклапају у лексикографским дефиницијама једнојезичких речника и у асоцијативним пољима придева који означавају боје. Велик број производа обојених најфинијим нијансама није утицао на прототип основних боја. Прототипична је она нијанса која је најсјајнија, најбљештавија, најинтензивнија.

7.2. Међу асоцијацијама српских и украјинских испитаника постоји велика сагласност. Појављују се и ситније разлике, које су културолошки условљене. Тако је, на пример, међу асоцијацијама српских испитаника на придев *бео* било много оних које су инспирисане главним градом Србије, Београдом. Међу асоцијацијама на придев *црвен* било је и оних који се тичу једног од највећих српских спортских клубова Црвена звезда. На стимулус *зелен* украјински испитаници су се сетили Карпата, цвета барвінок и града Лавова.

7.3. Асоцијације на стимулусе са значењем боје понекад представљају појмове код којих је дата боја нетипична, маркирана и по томе упадљива (нпр. *црн зуб*, а очекује се да је бео; *црн човек* – у земљама у којима живе белци, *бели вук* – иако то није типична боја вука). Као што су антоними, после синонима, значењски најближе лексеме у језику, тако се асоцијације у неким случајевима формирају на контрасту, на мотивисаним супротностима. Због тога, висока фреквенција неке асоцијације не значи да она треба да се појави у речничкој дефиницији. Другим речима, да би се формирала одговарајућа лексикографска дефиниција, не би се у свим случајевима могло саветовати ослањање на најфреквентније асоцијације.

7.4. Вербалне асоцијације јасно указују на симболику коју боје имају и у српској и у украјинској култури. Потврђује се „концепција о дуалистичкој концептуализацији боја“ Људмиле Поповић [Поповић 2008], која је анализирао семантички потенцијал назива за боје у српском, украјинском и руском

фолклору. Свака боја може носити позитивну и негативну симболику. Ако су „светле, сјајне, чисте, свечане, драге, лепе” [Поповић 2008: 109], оне носе позитивну симболику, али све оне могу бити и „тамне, бледе, болешљиве, прљаве, злокобне, тешке” [Поповић 2008: 109] и онда имају негативну симболику. Вербалне асоцијације ово у потпуности потврђују.

7.5. Асоцијативни речници би морали бити незаобилазна литература лексикографима који се баве једнојезичком описном лексикографијом. Ако лексикографи науче да тумаче асоцијације, описни речници биће квалитетнији.

ИЗВОРИ

АРСЈ – Пипер, П., Драгићевић, Р., Стефановић, М. (2005). *Асоцијативни речник српскога језика*, Београд: Београдска књига, Филолошки факултет, Службени лист, 2005.

СУМ – Білодід, І. К., Горецький, П. Й., Бурячок, А. А. та ін. (ред.). (1970–1980). *Словник української мови: в 11 т.* Київ: Наукова думка. <https://sum.in.ua/s> (датум приступа: 14.08.2024).

РСЈ – Николић, М. (ред.). (2018). *Речник српскога језика*, друго издање, Нови Сад: Матица српска, 2018.

УАС – Мартінек, С. (2007–2021). *Український асоціативний словник*, I–IV, Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка.

ЛИТЕРАТУРА

Драгићевић, Р. (2022). Супарништво словенских деривата и англицизама у српској неологији. *Slovanská slovotvorba: synhrónia, inovácie, neologizácia. Slavic Word-formation. Synchrony, Innovations, Neologization*, editori Martin Ološtiak, L’udmila Liptáková, Klaudia Bednárová-Gibová (с. 147–161). Prešov: Prešovská univerzитета.

Ивић, М. (1995). *О зеленом коњу*. Београд: ХХ век.

Илић, М. (2016). *Боје у оку, свести и језику*. Ниш: НАИС ПРИНТ.

Поповић, Љ. (2008). *Језичка слика стварности. Когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет.